

ELIF ŠAFAK

OSTRVO
NESTALOG
DRVEĆA

Prevela
Dijana Radinović

■ Laguna ■

Naslov originala

Elif Shafak

THE ISLAND OF MISSING TREES

Copyright © Elif Shafak, 2021

Illustrations copyright © Josie Staveley-Taylor, 2021

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Imigrantima i izgnanicima iz celog sveta,
obeskorenjenima, ponovo ukorenjenima,
neukorenjenima,*

*I drveću koje smo ostavili za sobom,
usađenom u naše sećanje...*

Ko ne poznaje čileansku šumu, ne poznaje ovu planetu. Iz te zemlje, iz tog blata, iz te tišine iznikao sam ja, zakoračivši ovim svetom da ispevam svoje pesme.

– Pablo Neruda, *Priznajem da sam živeo**

*To ište krv; krv, vele, traži krv:
Bivalo već je da se stene krenu,
Bivalo i da zbori drveće...*

– Vilijem Šekspir, *Magbet***

---

* U prevodu Aleksandre Matić. (Prim. prev.)

** U prevodu Velimira Živojinovića. (Prim. prev.)

SADRŽAJ

<i>Prolog: Ostrvo</i>	11
PRVI DEO Kako zakopati drvo	17
DRUGI DEO Korenje	83
TREĆI DEO Stablo	157
ČETVRTI DEO Granje	209
PETI DEO Ekosistem	279
ŠESTI DEO Kako iskopati drvo	331
<i>Napomena čitaocima</i>	369
<i>Glosar</i>	373
<i>Izrazi zahvalnosti</i>	377

Ostrvo

Nekada davno bilo jedno ostrvo na samom kraju Sredozemnog mora, toliko lepo i plavo da su se mnogi putnici, hodočasnici, krstaši i trgovci zaljubljujivali u njega i poželeti da zauvek ostanu na njemu ili da ga konopljanim užadima odvuku sve do svoje zemlje.

Možda je to samo legenda.

No legende su tu da nam ispričaju ono što je istorija zaboravila.

Mnogo je godina prošlo otkako sam pobjegla odatle avionom, u koferu od meke crne kože, da se nikad više tamo ne vratim. Od tada sam prihvatila drugu zemlju kao svoju, Englesku, gde rastem i napredujem, al' ne prođe dan da ne poželim da se vratim. Kući. U svoju postojbinu.

Sigurno je i dalje tamo gde sam ga ostavila, diže se i tone sa uspenušanim talasima što se lome o njegove razučene obale. Na razmeđi tri kontinenta – Evrope, Afrike, Azije – i kod Levanta, te ogromne i nedokučive oblasti koja je sasvim nestala sa današnjih mapa.

Mapa je dvodimenzionalni prikaz sa usvojenim simbolima i ucrtanim linijama koje odlučuju ko nam je neprijatelj, a ko prijatelj, ko zavređuje našu ljubav, ko mržnju, a ko puku ravnodušnost.

Kartografija je drugo ime za priče koje pričaju pobednici. Za one koje pričaju poraženi nema imena.

Evo kako ga pamtim: zlatne obale, tirkizna voda, azurno nebo. Svake godine morske kornjače izađu na obalu da polože jaja u sitan pesak. Vetar je u predvečerje donosio miris gardenija, ciklama, lavande i orlovih noktiju. Razgranate glicinije uspinjale su se uz zidove okrečene u belo težeći da dosegnu oblake, pune nade kako to samo sanjari mogu biti. Kad ti noć kao i uvek poljubi kožu, u njenom dahu osećao se miris jasmína. Blistavi mesec, ovde bliži Zemlji, visio je nad krovovima i svojim blagim sjajem kupao uske sokake i kaldrmisane ulice. No senke su ipak nalazile način da se provuku kroz svetlo. Npoverljivi i zaverenički šapati pronosili su se mrakom. Jer ostrvo je bilo rascepljeno na dva dela – na severni i južni. Svaki je deo imao svoj jezik, svoje pismo, svoje sećanje, a ostrvljani su se u molitvi retko obraćali istom bogu.

Prestonica je podeljena barijerom, presećena napola, probodena kao nožem u srce. Duž linije razgraničenja – ili granice – stajale su oronule kuće izrešetane mecima, opustela dvorišta razrovana bombama, ruševne zatarabljene radnje, nekad raskošne kapije što su sad visile sa izvaljenih šarki, luksuzna kola iz drugog doba što su trulila i rđala pod nataloženom prašinom... Putevi su bili blokirani bodljikavom žicom, džakovima s peskom, buradima nalivenim betonom, protivtenkovskim jarcima i osmatračnicama. Ulice su se naglo završavale poput nedovršene misli, neproosećanog osećanja.

Vojnici su stražarili s mitraljezima ili patrolirali ulicama; mladi ljudi, usamljeni i moreni dosadom, sa svih strana sveta, koji nisu znali gotovo ništa o tom ostrvu i njegovoj složenoj istoriji dok ih nisu poslali u tu nepoznatu sredinu. Po zidovima

---

---

su bila polepljena zvanična upozorenja ispisana jarkim bojama i velikim slovima:

ZABRANJEN PRISTUP!

NE PRILAZI! ZABRANJENA ZONA

ZABRANJENO SNIMANJE I FOTOGRAFISANJE

Malo dalje niz barikadu, neki prolaznik je krišom na buretu kredom dopisao:

DOBRO DOŠLI U NIČIJU ZEMLJU

Taj pojas koji je presecao Kipar s kraja na kraj, ta tampon-zona koju su obezbeđivale mirovne snage Ujedinjenih nacija, bio je dugačak oko sto osamdeset kilometara i širok od šest kilometara do svega nekoliko metara na pojedinim mestima. Prolazio je kroz svakojake predele – kroz napuštena sela, priobalna područja, močvarišta, neobrađene njive, borove šume, plodne ravnice, kroz rudnike bakra i arheološka nalazišta – vijugajući poput duha neke drevne reke. No u samoj prestonici i oko nje bio je vidljiviji, opipljiviji i stoga upečatljiviji.

Nikozija, jedini podeljeni glavni grad na svetu.

Kad bi se tako opisao, to je gotovo zvučalo kao nešto dobro, kao da je grad po nečemu poseban, ako ne i jedinstven, kao da se odupire sili teže poput zrnca peska što se kreće naviše u tek prevrnutom peščanom satu. No Nikozija u stvarnosti nije bila nikakav izuzetak, tek još jedno ime na dugom spisku razdeljenih gradova i podeljenih društava, kako onih prošlih tako i onih budućih. U tom trenutku, međutim, bila je jedinstvena. Poslednji podeljeni grad u Evropi.

Moj rodni grad.

Mnogo je toga što jedna granica – čak i ona tako oštra i čuvana poput ove – ne može da zaustavi i zadrži. Recimo egejski vetar eteziju, iznenađujuće jak, a blagog imena *meltemi* ili *meltem*.* Pa leptire, skakavce i guštere. I puževe, ma koliko mučno spori bili. S vremena na vreme rođendanski balon koji je neko dete ispustilo iz ruke odleteo bi u nebo i dolutao na drugu stranu – na neprijateljsku teritoriju.

Tu su i ptice. Crvene čaplje, crnoglave strnadice, osičari, žute pliske, brezovi zvišci, dugorepi svračci i vuge, moje mljenice. Dok se sele sa severne hemisfere, leteći mahom noću dok im se mrak skuplja oko vrhova krila i urezuje im crvene krugove oko očiju, ptice se ovde zaustavljaju na polovini svog dugog puta pre nego što nastave dalje za Afriku. Ostrvo je za njih odmorište, praznina u tekstu, intermeco.

Ima jedno brdo u Nikoziji gde se skupljaju ptice svih fela da traže hranu. Obraslo je divljim kupinama, koprivama žarama i vresom. Usred tog gustog rastinja ima jedan stari bunar s koloturom koji škripi na najmanji pokret i s metalnom kofom vezanom za iskrzano uže po kome su se zbog neupotrebe nahvatale alge. U njegovom oknu većito je mrklo i studeno, čak i kad jarko podnevno sunce bije pravo u njega. Taj je bunar nalik gladnim ustima koja samo čekaju svoj sledeći obrok. Guta svaki zrak svetlosti, svaki tračak toplote, i svaku trunku prašine zadržava u svom kamenom ždrelu.

Ako se ikad obretete tu i ako vas radoznalost ili nagon povuku da se nagnete i zavirite u bunar, možda ćete, dok čekate da vam se oči priviknu na mrak, opaziti dole odblesak kao kad krljušt načas blesne pre nego što se riba ponovo izgubi u vodi.

---

* *Meltemi* je grčki naziv, *meltem* turski, a na turskom znači još i pove-tarac. (Prim. prev.)

No nemojte da vas to zavara. Dole nema ribe. Nema ni zmija ni škorpija. Nema paukova što vise o svilenastoj paučini. Taj sjaj ne potiče od živog bića, već od starinskog džepnog sata od osamnaestokaratnog zlata optočenog sedefom na kome su ugravirani stihovi iz jedne pesme:

*Stići ovde tvoja je sudbina.
Al' nipošto ne žuri na tom putu.**

A pozadi su dva slova, tačnije, isto slovo dvaput ugravirano:

J & J

Bunar je dubok deset metara, a širok preko metar. Izgrađen je od zaobljenog tesanika što se u istovetnim redovima spušta sve do tihe i ustajale vode. Dole na dnu leže dva čoveka. Nekadašnji vlasnici popularne taverne. Obojica vitkog stasa i srednje visine sa velikim klempavim ušima, na čiji su račun zbijali šale. Obojica rođena i odrasla na ovom ostrvu. Oteti su u četrdeset i nekoj, pretučeni i ubijeni. Bačeni su u bunar nakon što su jedan za drugog vezani lancem za koji je prikačena i kanta maslinovog ulja ispunjena betonom da nikad ne isplivaju na površinu. Džepni sat koji je jedan od njih nosio na dan kad su oteti stao je tačno osam minuta pre ponoći.

Vreme je ptica pevačica i, kao i svaka ptica pevačica, može se uhvatiti. Može se zatočiti u krletki mnogo duže no što mislite. Ali vreme se ne može zanavek zarobiti.

Nijedno ropstvo ne traje večno.

Jednog dana voda i rđa izgrišće metal i lanac će pući, a tvrdo betonsko srce će smekšati kao što i najtvrđa srca smekšaju kako godine prolaze. Tad će dva leša, konačno oslobođena, zaplivati

---

* Stih iz pesme *Itaka* Konstantina Kavafija u prepevu Slobodana Blagojevića. Jedna reč je promenjena. (Prim. prev.)

ka parčetu neba što se belasa na suncu; poći će ka tom blaženom plavetnilu isprva polako, a onda brzo i mahnito poput lovaca na bisere žednih vazduha.

Taj stari trošni bunar na tom usamljenom prelepom ostrvu na samom kraju Sredozemnog mora kad-tad će se urušiti i njegova će tajna izaći na videlo kao što to naposljetku biva sa svim tajnama.

PRVI DEO

KAKO ZAKOPATI DRVO

Devojčica po imenu Ostrvo

Engleska, kraj 2010-ih

Bio je to poslednji čas tog polugodišta u srednjoj školi Bruk Hil u severnom Londonu. Čas istorije u odeljenju druge godine. Do zvona je ostalo svega petnaest minuta i đaci su se već uzvrpoljili, jedva čekajući da počne božićni raspust. Svi sem jednog.

Šesnaestogodišnja Ada Kazancakis tiho je i napregnuto sedela na svom uobičajenom mestu, u klupi kraj prozora u dnu učionice. Njena kosa boje tamnog mahagonija bila je skupljena u niski rep; njeno lice nežnih crta bilo je ispijeno i napeto, a krupne smeđe oči kao u srne odavale su neprospavanu noć. Ada se nije radovala praznicima niti ju je uzbuđivala pomisao što će pasti sneg. S vremena na vreme krišom je pogledala napolje mada joj se izraz lica uglavnom nije menjao.

Oko podneva je udario grad; mlečnobeke ledene kuglice kidale su poslednje listove s drveća, dobovale po krovu garaže za bicikle, odskakale od zemlje kao u mahnitom stepovanju. Sad nije bilo padavina, ali se jasno videlo da se bliži nevreme. Spremala se oluja. Tog jutra na radiju su objavili da će najdalje za četrdeset osam sati Britaniju pogoditi ledeni talas koji će doneti rekordno niske temperature, ledenu kišu i mećavu. Verovatno će doći do nestanka struje i vode i pucanja glavnih

vodovodnih i kanalizacionih cevi, pa će veliki delovi Engleske i Škotske, kao i delovi severne Evrope, biti paralisani. Ljudi su pohrlili u prodavnice i kupovali gomile ribe i pasulja u konzervi, testenine i toalet-papira kao da se spremaju za opsadu.

Daci su celog bogovetnog dana pričali o oluji, zabrinuti da će im pokvariti planove za praznik i putovanja. Ali ne i Ada. Nju nisu čekala ni porodična okupljanja niti egzotične destinacije. Njen otac nije nameravao nikud da ide. Imao je posla. Uvek je imao neka posla. Njen je otac bio notorni radoholik – to će potvrditi svako ko ga zna – ali otkako joj je majka umrla, povukao se u istraživanje kao što se životinja zavuču u svoju rupu, na toplo i bezbedno.

U jednom trenutku tokom svog kratkog života Ada je shvatala da se njen otac znatno razlikuje od ostalih očeva, ali i dalje nikako nije mogla da prihvati njegovu opsednutost biljkama. Svi ostali očevi radili su u kancelariji, radnji ili državnoj službi, nosili odelo, belu košulju i ulaštene crne cipele, dok je njen obično nosio nepropusnu jaknu, braon ili maslinaste keper pantalone i gojzerice. Umesto aktentašne imao je torbu o ramenu, u kojoj je nosio raznorazne stvari kao što su lupa, pribor za seciranje, herbarska mapa, kompas i beležnice. Drugi očevi su većito pričali o poslovnim planovima i planovima za penziju, ali njenog je više zanimalo štetno delovanje pesticida na klijanje semena ili ekološka šteta od seče šuma. O uticaju krčenja šuma govorio je sa strašću sa kojom su drugi očevi govorili o variranju cena njihovih deonica, i ne samo što je govorio o tome već je i pisao. Kao evolucionisti ekolog i botaničar objavio je dvanaest knjiga. Jedna od njih zvala se *Tajanstveno kraljevstvo: Kako su gljive oblikovale našu prošlost i kako nam menjaju budućnost*. Druga njegova monografija bila je posvećena rožnjačama, jetrenjačama i mahovinama. Na njenoj naslovnoj strani bio je kameni most preko potoka što žubori oko stena prevučениh baršunastozelenom mahovinom. Tik iznad te snolike slike stajao je pozlaćeni naslov: *Vodič kroz*

briefite Evrope. Ispod je stajalo njegovo ime, odštampano velikim slovima: KOSTAS KAZANCAKIS.

Ada nije imala pojma kakvi ljudi čitaju knjige koje je njen otac pisao, ali nije se usuđivala da ih pomene nikome u školi. Nije imala nameru da svojim drugovima iz razreda da još jedan razlog da zakluče da su ona i njena porodica čudni.

Njen je otac u svako doba dana više voleo društvo drveća nego društvo ljudi. Oduvek je bio takav, ali dok joj je majka bila živa, ona je umela je da obuzda njegovu ekscentričnost, verovatno stoga što je i sama bila neobična. Otkako joj je majka umrla, Ada je osećala da se otac sve više udaljava od nje, ili se možda ona udaljavala od njega – teško je bilo reći ko je koga izbegavao u kući u koju se svila tuga. Stoga će njih dvoje biti kod kuće, ne samo za vreme oluje već i tokom božićnih praznika. Ada se ponadala da se njen otac setio da ode u kupovinu.

Pogled joj je pao na svesku. Na otvorenoj stranici, pri samom dnu, nacrtala je leptira. Polako je prstom pratila konturu krila, tako krhkih, lako lomljivih.

– Hej, imaš žvaku?

Trgnuvi se iz misli, Ada se okrenula postrance. Volela je da sedi u dnu učionice, ali to je značilo da mora da deli klu-pu sa Emom-Rouz, koja je imala neprijatne navike da pucka zglobovima prstiju i žvaće žvaku za žvakom iako to nije bilo dozvoljeno u školi, kao i sklonost da naširoko priča o stvarima koje nikoga sem nje nisu zanimala.

– Nemam, izvini. – Ada je odmahнула glavom i nervozno pogledala profesorku.

– Istorija je fascinantna nauka – govorila je gospođa Volkot, koja je sedela za katedrom čvrsto uprevši nogama o pod kao da joj je potrebna barikada iza koje će podučavati svoje učenike, njih dvadeset devetoro. – Ako ne razumemo svoju prošlost, kako mislimo da ćemo oblikovati svoju budućnost?

– Oh, ne mogu da je podnesem – tiho je promrmljala Ema-Rouz.

Ada nije komentarisala. Nije bila sigurna da li je Ema-Rouz mislila na nju ili na profesorku. Ako je ovo prvo, nije imala šta da kaže u svoju odbranu. Ako je ovo drugo, ona je neće ocrnjivati. Volela je gospođu Volkot, koja je, iako dobronamerna, očigledno imala poteškoća da održi disciplinu u učionici. Ada je čula da je profesorka izgubila muža pre nekoliko godina. Neretko je zamišljala kakav mora biti svakodnevni život njene profesorkе: kako ujutru izvlači svoje okruglo telo iz kreveta, kako hita da se istušira pre nego što nestane tople vode, kako pretura po garderobi tražeći odgovarajuću haljinu koja se jedva razlikuje od jučerašnje prikladne haljine, kako sprema doručak za svoje blizance pre nego što ih ostavi u vrtiću sva zajapurena i skrušena. Zamišljala je svoju profesorku i kako se noću dodiruje, kako rukama kruži ispod pamučne spavačice i kako ponekad kod sebe poziva muškarce koji će ostaviti mokre tragove po tepihu i gorčinu u njenoj duši.

Ada nije imala pojma da li se njene misli poklapaju sa stvarnošću, ali je podozrevala da jeste tako. Bio je to njen talenat, možda i jedini. Umela je da nanjuši tuđu tugu kao što životinja nanjuši miris druge od svoje vrste na kilometar.

– Dobro, deco, još jedna napomena pre nego što odete!
– rekla je gospođa Volkot pljesnuvši rukama. – Sledećeg polugodišta učićemo o seobama i smenama generacija. To je lep i zabavan projekat pre nego što počnemo sa ozbiljnom pripremom za polaganje završnog testa.* Za pripremu želim da obavite intervju sa nekim starijim članom porodice. U idealnom slučaju s babom ili dedom, ali to može da bude i bilo koji drugi rođak. Pitajte ih kako je to bilo kad su bili mladi, pa sastavite esej dug od četiri do pet stranica.

Učionicom se pronelo nezadovoljno uzdisanje.

---

* U Engleskoj se po završetku drugog razreda srednje škole po našem sistemu polažu završni ispiti iz raznih predmeta. Deca posle toga mogu da napuste školu ili da se školuju dalje. (Prim. prev.)

– Postarajte se da ono što napišete bude utemeljeno na istorijskim činjenicama – rekla je gospođa Volkot ne obazirući se na reakciju đaka. – Želim da vidim solidno istraživanje potkrepljeno dokazima, a ne nagađanjima.

Usledilo je još uzdaha i stenjanja.

– O, i ne zaboravite da proverite postoji li neko porodično nasleđe – starinski prsten možda, venčanica, stari servis od porcelana, ručno izrađen pokrivač, kutija s pismima ili porodičnim receptima, ili bilo šta što se čuva i prenosi kao uspomena.

Ada je oborila pogled. Nikada nije upoznala svoju rodbinu ni sa jedne strane. Znala je da žive negde na Kipru, ali to je bilo otprilike sve. Kakvi su to ljudi bili? Kako su provodili dane? Da li bi je prepoznali da prođu pored nje na ulici ili nalete na nju u supermarketu? Jedina bliska srodnica za koju je znala bila je izvesna tetka Merjem, koja im je slala vesele razglednice sunčanih plaža i cvetnih livada koje su bile u neskladu s njenim potpunim odsustvom u njihovom životu.

Ako su njeni rođaci bili misterija, Kipar je bio još veća. Videla je njegove slike na internetu, ali nijednom nije otputovala na to mesto po kome je dobila ime.

Njeno ime je na jeziku njene majke značilo „ostrvo“. Kad je bila mlađa, pretpostavljala je da se to odnosi na Veliku Britaniju, jedino ostrvo koje je ikada znala, da bi tek kasnije shvatila da je to zapravo neko drugo, daleko ostrvo i da su je tako nazvali zato što je tamo začeta. To saznanje ju je zbunilo i izazvalo joj čak i nelagodu. Prvo, zato što ju je podsetilo na to da su njeni roditelji imali seksualne odnose, o čemu nikada nije htela da razmišlja; a drugo, zato što ju je neizbežno vezalo za mesto koje je do tada postojalo samo u njenoj mašti. Nakon toga i svoje je ime dodala u zbirku neengleskih reči koje je nosila u džepovima, reči koje su joj, iako neobične i živopisne, i dalje bile dovoljno daleke i nepoznate da ostanu nedokučive, poput savršenih oblutaka koje nađeš na plaži i doneseš kući, pa ne

znaš šta s njima da radiš. Do sada ih je već poprilično sakupila. Kao i neke izraze. I pesme, vesele melodije. Ali to je otprilike bilo to. Roditelji je nisu učili svom maternjem jeziku, više su voleli da kod kuće komuniciraju samo na engleskom. Ada nije znala ni očev grčki ni majčin turski.

Dok je odrastala, kad god bi roditelje pitala zašto još nisu bili na Kipru da obiđu rodbinu ili zašto njihovi rođaci ne dođu u Englesku da ih posete, i otac i majka iznosili su joj razne izgovore. Sad prosto nije zgodno; imaju previše posla ili previše troškova da ih podmire... U Adu se polako uvukla sumnja: možda porodice njenih roditelja nisu odobravale njihov brak. U tom slučaju, pretpostavljala je, ne odobravaju ni *nju*, plod tog braka. Ada je ipak, dokle god je mogla, gajila nadu i verovala da će im rodbina, samo ako provedu neko vreme sa njom i njenim roditeljima, oprostiti ono što im nije oprošteno, šta god to bilo.

Međutim, posle majčine smrti Ada je prestala da se raspituje o svojoj rodbini. Ako su to ljudi koji neće da dođu na sahranu svom najbližem, teško da će voleti dete pokojnice – devojčicu koju nikada nisu videli.

– Dok vodite intervju, ne osuđujte stariju generaciju – rekla je gospođa Volkot. – Slušajte pažljivo, pokušajte da sagledate stvari njihovim očima. I obavezno snimate ceo razgovor.

Na to se oglasio Džejson, koji je sedeo u prvom redu. – Znači, ako intervjuišemo nacističkog zločinca, da li treba da budemo ljubazni prema njemu?

Gospođa Volkot je uzdahnula. – Pa, to je baš ekstreman primer. Ne, ne očekujem da budete fini prema takvoj osobi.

Džejson se cerio kao da je osvojio poen.

– Profesorka! – uzviknula je Ema-Rouz. – Imamo kod kuće starinsku violinu. Je l' se to računa kao porodično nasleđe?

– Naravno, ako je to nešto što generacijama pripada vašoj porodici.

– O da, odavno je imamo. – Ema-Rouz se sva ozarila. – Majka kaže da je izrađena u Beču u devetnaestom veku. Ili

beše u osamnaestom? U svakom slučaju, veoma je vredna, ali nećemo da je prodamo.

Zafar je podigao ruku. – Mi imamo škrinju za miraz koja je pripadala mojoj baki. Donela ju je iz Pendžaba. Je l' može to?

Adi je srce brže zakucalo, nije čula ni profesorkin odgovor niti ostatak razgovora. Celo telo joj se ukočilo dok se upinjala da ne gleda u Zafara da ne bi licem odala osećanja.

Mesec dana pre toga njih dvoje su neočekivano bili upareni da rade na jednom naučnom projektu – da sastave uređaj koji meri koliko kalorija sadrže različite vrste namirnica. Pošto su danima bezuspešno pokušavali da ugovore sastanak, Ada je digla ruke i sama je obavila većinu istraživanja, pronašla razne članke, kupila potreban pribor i napravila kalorimetar. Oboje su na kraju dobili peticu. Smešeći se krajičkom usana, Zafar joj je zahvalio s nelagodom koja je odražavala grižu savesti možda, no to je lako mogla biti i ravnodušnost. Tad su poslednji put razgovarali.

Ada se nikada nije poljubila. Sve njene vršnjakinje imale su *nešto* da ispričaju – stvarnu priču ili izmišljenu – kad bi se okupile u svlačionici pre i posle fizičkog, ali ne i ona. To njeno uporno ćutanje nije prošlo nezapaženo, pa su je ostale devojčice stalno zavitlavale i ismevale. Jednom je u školskoj torbi pronašla porno-časopis, koji su, bila je uverena, nepoznate ruke ubacile da je izbezume. Ceo dan je bila u agoniji da će ga neki profesor videti i obavestiti njenog oca. Nije se ona plašila oca onako kako su se neki učenici plašili svojih očeva. Nije ona osećala strah. Nije osećala čak ni grižu savesti kad je rešila da zadrži časopis. Nije to bio razlog što mu nije pomenula taj incident – kao ni ostale incidente. Prestala je da se poverava ocu otkako je negde u dubini duše osetila da ga treba štititi od dalje patnje.

Da joj je majka živa, Ada bi joj možda i pokazala časopis. Možda bi ga zajedno razgledale i kikotale se. Možda bi razgovarale držeći šolje tople čokolade među dlanovima, udišući paru koja im se diže ka licu. Njena majka je imala razumevanja za

razuzdane misli, bezobrazne misli, za *tamnu stranu meseca*. Jednom je, napola u šali, kazala da je previše buntovna da bi bila dobra majka, a previše majčinski nastrojena da bi bila dobra buntovnica. Tek sada otkako je nema, Ada je priznala da je uprkos svemu bila dobra majka – i dobra buntovnica. Prošlo je tačno jedanaest meseci i osam dana od njene smrti. Ovo će biti prvi Božić koji će provesti bez nje.

– Šta ti misliš, Ada? – upitala ju je gospođa Volkot iznenada.

– Slažeš li se sa tim?

Kako je nastavila da crta, Adi je bilo potrebno nekoliko trenutaka da odvoji pogled od leptira i shvati da je profesorka gleda. Celo joj je lice oblilo rumenilo. Leđa su joj se napela kao da je njeno telo osetilo opasnost koje će ona tek postati svesna.

Kad je uspela da progovori, glas joj je bio tako drhtav i slabšan da nije bila sigurna da je uopšte išta kazala.

– Izvinite?

– Pitala sam misliš li da je Džejson u pravu.

– Izvinite, profesorka... u vezi sa čim?

Učionicom se proneo prigušen smeh.

– Razgovarali smo o porodičnom nasleđu – rekla je gospođa Volkot umorno se osmehnuvši. – Zafar je spomenuo bakinu škrinju za miraz. A onda je Džejson pitao zašto su uvek žene te koje čuvaju te suvenire i sitnice iz prošlosti. Zanima me da li se ti slažeš sa tom izjavom.

Ada je progutala knedlu. Bilo joj je tuklo u slepoočnicama. Tišina, gusta i lepljiva, procurila je u prostor oko nje. Zamišljala je kako se kao tamno mastilo širi po heklanim belim miljeima – poput onih koje je jednom našla u fioci majčinog toaletnog stočića. Uredno isečeni na opsesivno male komade, uništeni, bili su stavljeni između krep-papira kao da njena majka nije mogla ni da ih sačuva onakve kakvi su bili niti da se natera da ih baci.

– Imaš li bilo šta da kažeš? – upitala je gospođa Volkot blagim ali upornim tonom.

Ada je bez razmišljanja polako ustala zaškrivajući stolicom po podu. Nakašljala se iako nije imala pojma šta da kaže. Mozak joj je stao. Na otvorenoj stranici ispred nje leptir, uplašen i očajnički željan da pobjegne, poleteo je u vazduh iako su mu krila, nedovršena i zamrljana po ivicama, bila slabašna.

– Ja... ne mislim da to rade samo žene. To radi i moj otac.

– Je li? – na to će gospođa Volkot. – A kako?

Sada su se svi učenici upiljili u nju i čekali da kaže nešto smisljeno. Jedni su je gledali s blagim sažaljenjem, drugi s hladnom ravnodušnošću, što je ona mnogo više volela. To očekivanje celog razreda usplahirilo ju je, a pritisak u ušima joj je rastao kao da tone pod vodu.

– Možeš li da nam navedeš neki primer? – rekla je gospođa Volkot. – Šta skuplja tvoj otac?

– Hm, moj otac... – počela je Ada otežući, pa stala.

Šta bi mogla da im kaže o njemu? Da ponekad zaboravlja da jede, pa čak i da progovori, te da danima pristojno ne jede niti izgovori celu rečenicu, ili da bi, samo da može, verovatno proveo ostatak života u dvorištu ili još bolje u nekoj šumi s rukama zavučenim u zemlju, okružen bakterijama, gljivama i ostalim biljkama što iz minuta u minut rastu i trule? Šta bi mogla da im kaže o svom ocu na osnovu čega bi razumeli kakav je on kad je i sama sad jedva mogla da ga prepozna?

Stoga je izgovorila samo jednu reč. – Biljke.

– Biljke... – ponovila je gospođa Volkot zbunjeno se namrštivši.

– Drage su mu – žurno je dodala Ada, smesta zažalivši zbog izbora reči.

– Oh, kako je to slatko... sviđa mu se cveće! – prokomentarisao je Džejson sladunjavim glasom.

Smeh se proneo učionicom, sad neobuzdan. Ada je primetila da čak i njen drug Ed izbegava njen pogled, praveći se da čita nešto u udžbeniku, poguren i oborene glave. Potom je pogledom potražila Zafara i videla kako je njegove sjajne crne

oči, koje su je dotad retko gledale, sad proučavaju sa znatiželjom koja se graničila sa zabrinutošću.

– Pa to je baš lepo – odvrtila je gospođa Volkot. – Ali, možeš li da se setiš nekog predmeta do kog mu je stalo? Nečeg što za njega ima sentimentalnu vrednost.

Ada je u tom trenutku svim srcem želela da nađe prave reči. Zašto su se krile od nje? Želudac joj se zgrčio od bola, tako oštrog da je nekoliko sekundi mislila da ne može ni da diše, a kamoli da priča. No ipak jeste mogla, a kad je progovorila, čula je sebe kako kaže: – On mnogo vremena provodi sa svojim drvećem.

Gospođa Volkot je blago klimnula glavom, a osmeh joj je nestao sa usana.

– Posebno s jednom smokvom, mislim da mu je ona omiljena.

– Dobro, možeš da sedneš – rekla je gospođa Volkot.

Ali Ada je nije poslušala. Bol, koji je sad sevnuo prema njenom grudnom košu, tražio je izlaz. Grudi su joj se stegle kao da ih stiskaju neke nevidljive ruke. Bila je pometena, prostorija kao da joj se ljujljala pod nogama.

– Bože, kakva paćenica! – prošaputao je neko dovoljno glasno da ga Ada čuje.

Čvrsto je zatvorila oči. Ta opaska ju je zapekla, zbolela kao opekotina na živom mesu. Međutim, šta god neko rekao ili uradio, to nije moglo biti gore od mržnje koju je sad osećala prema sebi. Šta je s njom? Zašto nije mogla da odgovori na prosto pitanje kao i svi drugi?

Kao mala je volela da se vrti ukруг na turskom ćilimu dok joj se ne zavrti u glavi, pa se sruši na pod i odatle posmatra svet kako se okreće. Još se sećala kako su se šare na ručno tkanom ćilimu rastvarale u hiljadu iskrica, kako su se boje prelivale jedna u drugu, grimizna u zelenu, boja šafrana u belu. No ono što je sada osećala bila je nekakva drugačija vrtoglavica. Imala je osećaj kao da ulazi u zamku, vrata se zatvaraju za njom, reza uz škljocaj pada na svoje mesto. Bila je paralisana.

Vrlo je često u prošlosti sumnjala da u sebi nosi neku tugu koja nije sasvim njena. Na časovima biologije učili su da svako nasljeđuje jedan hromozom od majke, a jedan od oca – dugačke niti DNK sa hiljadama gena koji su izgradili milijarde neurona i bilione veza među njima. Sve genetske informacije koje se prenose sa roditelja na potomstvo – opstanak, rast, razmnožavanje, boja kose, oblik nosa, hoćeš li imati pege ili kijati na suncu – sve je to u njima. Ali ništa od toga nije joj pružalo odgovor na jedno pitanje koje ju je većito mučilo: Može li se naslediti i nešto tako neopipljivo i neizmerno kao što je tuga?

– Možeš da sedneš – ponovila je gospođa Volkot.

Ada se i dalje nije pomerala.

– Ada... čuješ li šta ti kažem?

Ada je, i dalje na nogama, pokušavala da proguta strah koji joj je navro u grlo, zapušio joj nozdrve. U ustima je osećala nešto što ju je podsećalo na ukus mora. Dotakla je to vrhom jezika. To ipak nije bila slana morska voda, već topla krv. Grizla je obraz.

Skrenula je pogled ka prozoru, iza kog se približavala oluja. Među gustim oblacima na olovnosivom nebu opazila je tračak grimizne boje što se slivala ka horizontu, krvareći poput stare rane koja nikada nije zacelila.

– Molim te, sedi – začuo se profesorkin glas.

Ada se ni tad nije povinivala.

Kasnije, mnogo kasnije, nakon što se ono najgore već dogodilo, dok je noću sama ležala u krevetu ne mogući da zaspi i slušala oca, takođe besanog, kako korača po kući, Ada Kazančakis će se vratiti tom trenutku, tom procepu u vremenu, kad je mogla da uradi kako joj je rečeno i sedne na svoje mesto, pa da ostane manje-više nevidljiva za sve u učionici, da je niko ne primećuje, ali i ne dira. Sve je moglo da ostane onako kako je dotle bilo samo da je uspeła da se suzdrži i ne uradi ono što je potom uradila.

Smokva

Ovog popodneva, dok su se olujni oblaci nadvijali nad London i svet poprimao boju melanholije, Kostas Kazancakis me je zakopao u bašti. U onoj iza kuće. Tamo mi se inače sviđalo, među bujnim kamelijama, orlovim noktima slatkastog mirisa i leskama sa paučastim cvetovima, ali ovo nije bio običan dan. Pokušala sam da se razvedrim i sagledam sve sa lepše strane. Nije pomagalo. Bila sam nervozna, ispunjena zebnjom. Nikada me pre nisu zakopavali.

Kostas je od rane zore naporno radio napolju po hladnoći. Znoj mu je orosio čelo i blesnuo bi kad god bi zario čelični ašov u tvrdu zemlju. Iza njega su se pružale senke drvenih odrina koje su leti bile obrasle ružama penjačicama i lozicama pavita, ali sada su bile tek providna barijera što odvaja našu baštu od komšijske terase. Pokraj njegovih kožnih čizama, kraj srebrnastog traga koji je ostavio puž, polako je rasla hrpa lepljive zemlje što se krunila na dodir. Dah mu se maglio pred licem, ramena su mu se napinjala pod mornarskom jaknom – onom koju je kupio u radnji polovne robe na Portobelo roudu – a zglobovi su mu bili crveni i ranjavi, raskrvavljeni, što on izgleda nije primećivao.

Bilo mi je hladno i, iako to nisam htela sebi da priznam, bilo me je strah. Poželela sam da mogu da mu kažem šta me plaši, no sve i da sam mogla da govorim, on je bio previše zamišljen da bi me čuo, zaokupljen sopstvenim mislima dok je bez prestanka kopao i ne osvrćući se ka meni. Kad bude iskopao rov, spustiće ašov sa strane, pogledaće me onim očima boje žalfije koje su se, znala sam, nagledale i prijatnih i bolnih stvari, i gurnuće me dole u zemlju.

Do Božića je ostalo svega nekoliko dana i svuda po komšiluku sjajile su lampice i šljokice. Deda Mrazovi na naduvavanje i irvasi sa nalepljenim osmehom. Blistave girlande jarkih boja visile su sa tendi nad prodavnicama, a zvezde su svetlucale u prozorima kuća, pružajući ti priliku da krišom zaviriš u tuđe živote, koji su uvek izgledali nekako manje komplikovano, uzbudljivije – srećnije.

Negde iz živice oglasila se grmuša brzim isprekidanim cvrkutom. Zapitala sam se otkud ona u našoj bašti u ovo doba godine. Zašto nije otišla u toplije krajeve sa ostalim grmušama, koje su sada već na putu za jug i koje bi, ako samo malo izmene putanju, mogle da pođu i ka Kipru i posete moju domovinu.

Znala sam da se ptice selice povremeno izgube. Retko, ali se ipak dešavalo. A ponekad jednostavno nisu mogle više da putuju, da iz godine u godinu prevaljuju isti a uvek različit put, kilometre i kilometre pustoši što se pruža na sve strane, pa su ostale iako je to značilo glad i hladnoću i prečesto smrt.

Odavno je već zazimilo. Ova je zima bila skroz drugačija od prošlogodišnje blage, tmurne i sive, sa oblačnim nebom, povremenim pljuskovima i blatnjavim stazama. Ništa neobično za dragu staru Englesku. Ali ove godine vreme je još od rane jeseni bilo nestabilno. Noću bismo čuli fijukanje olujnog vetra, što bi nam u misli prizvalo stvari neobuzdane i nezvane, stvari koje čuče u svakom od nas i sa kojima još nismo spremni ni da se suočimo, a kamoli da ih shvatimo. Mnogih smo dana, kad bismo se ujutru probudili, zaticali puteve zacakljene od

leda i vlati trave ukočene poput krhotina smaragda. Na hiljade beskućnika spavalo je napolju po londonskim ulicama, a nije bilo dovoljno skloništa ni za četvrtinu od njih.

Večeras će, kako su najavili, biti najhladnija noć u godini do sada. Vazduh je već sekao sve što bi dodirnuo kao da je sazdan od srče. I zato je Kostas žurio, rešen da obavi svoj zadatak pre nego što se zemlja pretvori u kamen.

Oluja Hera – tako su nazvali ciklon što je nailazio. Ovog puta ne običnim imenom kao što su Džordž, Olivija, Čarli ili Matilda, već mitološkim. Rekli su da će to biti najgora oluja u poslednjih nekoliko vekova – gora od velike oluje iz 1703. koja je kidala crepove sa krovova, damama trgala korsete s fišbajnom, gospodi napuderisane perike, a prosjacima rite s leđa, koja je bez razlike obarala velelepne kuće drvenih okvira i sirotinjske potleuše od naboja, šibala i nosila jedrenjake kao da su papirni čamci i sve otpadne vode što su tekle Temzom oduvala na obale.

To su možda samo priče, ali ja sam verovala u njih. Baš kao što sam verovala u legende i duboke istine koje su one prenosile.

Kazala sam sebi da ću, ako sve bude išlo po planu, biti zakopana samo tri meseca, možda i manje. Kad narcisi procvetaju duž puteljaka i staza, kad zvončići prekriju šumsko tlo i cela priroda ponovo oživi, iskopaće me. Uspraviću se i skroz razbuditi. Ipak, ma koliko se trudila da ne gubim tu slabašnu nadu, to mi nikako nije polazilo za rukom kad se činilo da zima, žestoka i neumoljiva, nikad neće proći. Ionako nikad nisam bila neki naročit optimista. To mi je verovatno u genima. Potičem iz duge loze pesimista. I stoga sam radila ono što sam često radila: počela sam da zamišljam šta bi sve moglo poći po zlu. Šta ako ove godine ne dođe proleće, pa ostanem pod zemljom – zauvek? Ili šta ako proleće konačno dođe, a Kostas Kazancakis zaboravi da me otkopa?

Pogodio me je nalet vetra i zasekao me poput nazubljenog noža.

Mora da je Kostas to primetio jer je prestao da kopa. – Vidi je! Smrzla si se, jadnice.

Mario je za mene, oduvek. Svojevremeno je, čim zahladni, preduzimao mere predostrožnosti da me održi u životu. Sećam se kako je jednog hladnog januarskog popodneva postavio oko mene zaštitu od vetra i obmotao me slojevima jute da mi smanji gubitak vlage. Drugi put me je nasuo malčem. Postavio je lampe-grejalice u baštu da mi bude toplo tokom cele noći i, što je najvažnije, pred zoru, u najmračnije i često najhladnije doba dana. Tada većina nas utone u san iz kog se nikada ne probudi – beskućnici na ulici i mi...

... smokve.

Ja sam *Ficus carica*, poznata kao obična smokva, mada vas uveravam da nema ničeg običnog u vezi sa mnom. Ponosni sam član velike porodice dudova Moraceae iz carstva Plantae. Poreklom iz Male Azije, mogu se naći širom sveta, od Kalifornije do Portugalije i Libana, od obala Crnog mora do planina Avganistana i dolina Indije.

Zakopati smokvu u zemlju tokom najsurovijih zima, pa je otkopati u proleće neobična je ali davnašnja tradicija. Za to znaju Italijani koji su se naselili u hladne gradove u Americi i Kanadi. Kao i Španci, Portugalci, Maltežani, Grci, Libanci, Egipćani, Tunišani, Marokanci, Alžirci, Izraelci, Palestinci, Iranci, Kurdi, Turci, Jordanci, Sirijci, Sefardi... i mi Kiprani.

Mladima možda ne, ali starijima ovaj običaj nije stran. Onima koji su se prvi preselili iz blažih podneblja Mediterana u vetrovite gradove i predgrađa na Zapadu. Onima koji, nakon svih ovih godina, još smišljaju genijalne načine da preko granice prokrijumčare svoj omiljeni smrdljivi sir, dimljenu pastrmu, punjena jagnjeća crevca, smrznute mantije, domaći tahini,

sirup od rogača, *karidaki glyko*, teleće škembiće, kobasicu od slezine, tunine oči, ovnujske bele bubrege... iako bi, samo da potraže, mogli bar neke od tih specijaliteta da pronađu u supermarketima u svojim usvojenim zemljama, u odeljku „internacionalna kuhinja“. Tvrđili bi, međutim, da ukus nije isti.

Imigranti prve generacije posebna su sorta. Nose mahom bež, sivu ili braon odeću. Neupadljive boje. Boje koje šapuću, a nikada ne viču. U njihovom ponašanju postoji izvesna zvaničnost, želja da se prema njima ophodi s poštovanjem. Kreću se pomalo nezgrapno, nisu sasvim opuštteni u svom okruženju. Večno su zahvalni na šansama koje im je život pružio, ali u sebi nose ožiljke zbog onoga što im je oteo, nekako se nigde ne uklapaju, od drugih ih odvaja neko neizrečeno iskustvo kao one što su preživeli saobraćajnu nesreću.

Imigranti prve generacije stalno razgovaraju sa svojim drvećem – kad u blizini nema drugih ljudi. Poveravaju nam se, pričaju nam svoje snove i težnje, uključujući i one koje su ostavili za sobom poput trunčica vune što se zakači za bodljikavu žicu kad prelaziš ogradu preko nogostupa. No uglavnom prosto uživaju u našem društvu, razgovaraju s nama kao sa starim prijateljima koje odavno nisu videli. Brižni su i nežni prema svojim biljkama, posebno prema onima koje su doneli iz izgubljenih domovina. Duboko u sebi znaju da, kad spaseš smokvu od oluje, zapravo spasavaš nečije sećanje.

Učionica

– Ada, molim te sedi – još jednom je rekla gospođa Volkot, a glas joj je od napetosti poprimio oštrinu.

Ali Ada se ponovo nije pomerila. Nije da nije čula profesor-ku. Savršeno je razumela šta se od nje traži i nije imala nameru da se tome opire, ali u tom trenutku prosto nije mogla da natera telo da posluša um. Krajičkom oka videla je neku tačku što lebdi – leptir koga je nacrtala u svesci leteo je po učionici. Gledala ga je s nelagodnom, zabrinuvši se da bi ga još neko mogao videti, mada je negde u sebi znala da neće.

Leteći u cikcak, leptir je sleteo profesorki na rame, pa skočio na njenu viseću srebrnu mindušu u obliku kristalnog lusteru. Onda je jednako brzo odleteo ka Džejsonu, pa sleteo na njegovo tanano rame i uvukao mu se pod košulju. Ada je sad u mislima videla masnice skrivene pod Džejsonovom majicom, uglavnom stare i izbledele, no jedna je bila povelika i sveža, upadljive modre boje. Tog dečaka koji je u školi većito zbijao šale i pucao od samopouzdanja otac je kod kuće mlatio. Dahnula je. Bol, toliko je boli bilo svuda i u svima. Jedino se razlikovalo to što su jedni uspevali da je sakriju, a drugi to više nisu mogli.

– Ada? – pozvala ju je gospođa Volkot malo glasnije.